

Александрова А.Ю.

ад'юнкт

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.343.5

СУБ'ЄКТ СКЛАДУ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ ЗА МОБІЛІЗАЦІЄЮ

Досліджено особливості суб'єкта ухилення від призову за мобілізацією – на підставі аналізу даних, які характеризують як суб'єкта злочину, так й особу злочинця, доведена доцільність внесення змін до ст. 336 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: злочин, склад злочину, покарання, суб'єкт злочину, особа злочинця, обороноздатність, призов, мобілізація, захист країни.

Постановка проблеми. Конституція України у ст. 17 проголосила, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Ніхто з громадян України за всі роки незалежності не міг собі уявити, що таке положення Основного Закону стане надактуальним вже на протязі трьох років з початку російської агресії проти України. Фактичний стан неоголошеної війни зумовив перегляд всіх сфер суспільного розвитку та їх правового забезпечення, в тому числі правового забезпечення охорони найважливіших суспільних відносин, а також запобігання тим злочинам, про можливість вчинення яких у мирний час ніхто навіть не задумувався.

До одного з них належить ст. 336 КК України «Ухилення від призову за мобілізацією», яка до 2014 року жодного разу не була застосована. У зв'язку із цим варто навести мабуть вже «крилатий вираз» про те, що в ідеалі застосування кримінально-правової норми є її незастосування [1, с. 208]. Разом з тим, сьогодні маємо наступну картину.

За офіційними даними Державної судової адміністрації (далі – ДСА) України, протягом 2014 року за вчинення злочину, передбаченого ст. 336 КК України, засуджено 139 осіб; за 2015 рік – 935 осіб; за 2016 рік – 220 осіб.

Станом на квітень 2017 року у Єдиному державному реєстрі судових рішень нами виявлено 1416 копій обвинувальних вироків судів за ст. 336 КК України, проте не може не звернути на себе увагу той факт, що із цієї кількості 229 засуджених судами Дніпропетровської області (близько 16 %), з яких 114 – тільки чотирма міськрайонними судами м. Кам'янське Дніпропетровської області з населенням майже 250 тис. чоловік (близько 8 %). Фактично близько 8 % засуджених за ухилення від призову за мобілізацією прожива-

ють у Кам'янському районі Дніпропетровської області, який характеризується високим рівнем промислового розвитку. У зв'язку із цим постає питання про причини такої ситуації, пошук відповіді на яке і є **метою** цієї статті.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання кримінальної відповідальності за злочини у сфері недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації, висвітлювали у своїх працях А.О. Данилевський, Ю.О. Данилевська, А.П. Мозоль, Р.С. Орловський, О.О. Пашенко, А.М. Притула, Є.Л. Стрельцов, В.В. Федосєєв, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблистий та інші. Але з огляду на події останніх років в нашій країні та наявну практику застосування ст. 336 КК України, значний інтерес та новизну буде мати дослідження цієї норми з урахуванням здобутків указаних та інших дослідників.

Виклад основного матеріалу. Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Фізична особа як суб'єкт злочину, передбаченого ст. 336 КК України, буквально означає людина як біосоціальна істота. Юридична особа як суб'єкт злочину потребує свого окремого дослідження, тому будемо вести мову у цій статті виключно про людину як про суб'єкта ухилення від призову за мобілізацією.

Згідно з ч. 1 ст. 19 КК України, осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. З цього приводу слушним є твердження В.М. Бурдіна про те, що осудність не можна вважати передумовою вини. Проте так само не можна стверджувати, що осудність та вина – не пов'язані між собою поняття. Співвідношення між ними можна назвати співвідношенням форми та змісту, де осудність становить зміст, а вина – форму. Різні комбінації свідомості та волі як окремих елементів осудності утворюють різні модифікації вини – її види. Осудність не існує поза виною. При цьому осудність має кримінально-правове значення лише тоді, коли вона оформилася у конкретному виді вини, з яким законодавець пов'язує настання кримінальної відповідальності за певний злочин [2, с. 255].

Згідно з ч. 1 ст. 22 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Ч. 2 ст. 22 КК України передбачає виключний перелік складів злочинів, за вчення яких кримінальна відповідальність настає з чотирнадцяти років. Оскільки у цьому переліку ст. 336 КК України відсутня, то кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією настає як мінімум з шістнадцяти років.

Отже, суб'єкт злочину, передбачений ст. 336 КК України, повинен бути людиною, яка є осудною та досягла віку, з якого можливий призов за мобілізацією. Враховуючи це, слід визначитися із призовним віком за мобілізацією.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [3], правовою основою військового обов'язку і військової служби є Конституція України, цей Закон, Закон України «Про Збройні Сили України»,

«Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію», інші закони України, а також прийняті відповідно до них укази Президента України та інші нормативно-правові акти щодо забезпечення обороноздатності держави, виконання військового обов'язку, проходження військової служби, служби у військовому резерві та статусу військовослужбовців, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

По-перше, детальний аналіз цих нормативно-правових актів дозволив розвіяти дуже поширений «міф» про осіб, які підлягають призову за мобілізацією та призову на строкову військову службу. Так, ст. 15. Призовний вік. Призов громадян України на строкову військову службу Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» гласить наступне.

1. На строкову військову службу призиваються придатні для цього за станом здоров'я громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося 18 років, та старші особи, які не досягли 27-річного віку і не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу.

Стаття 20 цього ж закону «Прийняття на військову службу за контрактом»

1. На військову службу за контрактом приймаються громадяни, які пройшли професійно-психологічний відбір і відповідають установленим вимогам проходження військової служби:

особи рядового складу, які проходять строкову військову службу *або військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період (курсив наш – А.А.)*, громадяни призовного віку, які мають вищу, професійно-технічну, повну або базову загальну середню освіту, військовозобов'язані, резервісти, які не мають військових звань сержантського, старшинського і офіцерського складу, та жінки з відповідною освітою віком від *18 до 40 років (курсив наш – А.А.)* – на військову службу за контрактом осіб рядового складу.

Можливо, певними нормативно-правовими актами (не законом) встановлено більш високий віковий ценз, проте для з'ясування цього питання слід звернутися до Міністерства оборони України з офіційним запитом, результати якого нами будуть оприлюднені у наступних публікаціях.

Більше того, за даними ДСА України, протягом 2014 року за вчинення ухилення від призову за мобілізацією засуджено 12 осіб у віці від 18-ти років до 25-ти років, 42 особи у віці від 25-ти років до 30-ти років, 85 осіб у віці від 30-ти до 50-ти років. За аналогічними показниками протягом 2015 року – 91, 240, 596 та 8 (від 50-ти до 65-ти років) осіб; 2016 рік – 13, 52, 150 та 5 осіб.

Дослідження лише кримінально-правових ознак суб'єкта складу ухилення від призову за мобілізацією значно ускладнило б удосконалення відповідного законодавства та практики його застосування. У зв'язку із цим слід звернутися до ознак, що характеризують особу злочинця.

Така позиція виправдана з урахуванням того, що В.І. Борисов та О.О. Пащенко цілком слушно стверджують, що для розуміння кримінально-правової характеристики слід виходити з того, що в ній повинні відобража-

тися особливості певного виду злочинів, які мають значення для з'ясування їх соціально юридичної природи (сутності), суспільної небезпеки, змісту ознак, кримінальної відповідальності, призначення покарання і т. н. Іншими словами, кримінально-правова характеристика являє собою систему, суму спеціалізованої наукової інформації про певний вид злочинів. Отже, зазначена характеристика вимагає більш поглибленого дослідження і з'ясування її теоретичного і практичного змісту. Очевидно, є обґрунтованим пропозицію щодо включення до кримінально-правову характеристику таких елементів:

- 1) соціальна обумовленість встановлення і збереження кримінальної відповідальності за певний вид злочинів;
- 2) суспільна небезпека певного виду злочинів, як їх матеріальний субстрат;
- 3) протиправність діяння і її місце в системі нормативного визначення заборони відповідного виду суспільно небезпечної поведінки;
- 4) склад певного виду злочинів;
- 5) суспільно небезпечні наслідки та інші обставини вчинення злочинів, які знаходяться поза межами певного виду злочинів, але властиві їх вчиненню;
- 6) особа злочинця [6, с. 185].

В.А. Мисливий, у розвиток такого твердження, вказує на те, що це є певний парадокс, внаслідок якого вчені-кримінологи, більшість яких представляють фахівці в галузі кримінального права, активно зайнялися розробкою питань кримінологічної характеристики злочинів, залишивши поза спектром своїх наукових інтересів їх кримінально-правову характеристику, яка за часом повинна була мати очевидний пріоритет. Тим не менш, до цих пір існують різні погляди на визначення кримінологічної характеристики, не склалося загально визнаного уявлення про її структуру і елементи. Можливо тому, в переважній більшості випадків, в вітчизняних та зарубіжних навчальних виданнях по кримінології, при наявності в них багатьох розділів, які присвячуються кримінологічній характеристиці окремих видів злочинів, загальне визначення кримінологічної характеристики не наводиться. Разом з цим, таке визначення можна знайти в більш фундаментальних вітчизняних роботах, де вона визначається як опис властивостей, закономірностей, тенденцій, факторів злочинності або окремих її видів, а також ознак особи злочинців, або – як сукупність статистично визначених ознак злочинності, окремих її видів і якостей особи злочинців, які використовуються для наукового аналізу за соціально-демографічними, морально-психологічними, кримінально-правовими і кримінологічними ознаками [7, с. 136].

За освітою та видом заняття – 2014 рік: 2 лікарі та фармацевта, 1 вчитель, 1 приватний підприємець, 5 працівників господарських товариств, 5 офіційно безробітних, 65 працездатних, проте які ніде не навчаються і не працюють, 16 – з повною вищою освітою, 5 – з дипломом бакалавра, 54 – професійно-технічна освіта, 52 – повна загальна освіта, 12 – неповна середня освіта, 2 – раніше судимих.

За освітою та видом заняття – 2014 рік: 2 лікарі та фармацевта, 1 вчи-

тель, 1 приватний підприємець, 5 працівників господарських товариств, 5 офіційно безробітних, 65 працездатних, проте які ніде не навчаються і не працюють, 16 – з повною вищою освітою, 5 – з базовою вищою освітою, 54 – професійно-технічна освіта, 52 – повна загальна освіта, 12 – неповна середня освіта, 2 – раніше судимих;

2015 рік: (засуджено 1 жінку, одну особу у складі групи, 3 у стані алкогольного сп'яніння) 308 робітників, 7 вчителів та викладачів, 8 приватних підприємців, 65 працівників господарських товариств, 24 офіційно безробітних, 468 працездатних, проте які ніде не навчаються і не працюють, 1 особа з інвалідністю, 72 – з повною вищою освітою, 30 – з базовою вищою освітою, 348 – професійно-технічна освіта, 361 – повна загальна освіта, 120 – неповна середня освіта, 4 – початкова загальна – 2 – раніше судимих; 4 військовослужбовців;

2016 рік: 47 робітників, 4 вчителів та викладачів, 2 приватних підприємця, 4 офіційно безробітних, 145 працездатних, проте які ніде не навчаються і не працюють, 22 – з повною вищою освітою, 3 – з базовою вищою освітою, 56 – професійно-технічна освіта, 107 – повна загальна освіта, 30 – неповна середня освіта, 2 – початкова загальна – 38 – раніше судимих; 4 військовослужбовців.

Разом з тим, ст. 336 є однією із «норм лідерів» по звільненню від покарання з випробуванням за ухилення від призову за мобілізацією. О.П. Горох зазначає, що аналіз даних ДСА України свідчить про те, що у 2015 р. найчастіше суди звільняли від відбування покарання з випробуванням засуджених за злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації (89,8 % осіб від усіх засуджених за ці злочини); злочини проти волі, честі та гідності особи (70,2 % винуватих); злочини проти громадської безпеки (64,3 % осіб); злочини у сфері використання електроннообчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (61,3 % винуватих); і, як не дивно, злочини проти національної безпеки (61,3 % винуватих). У межах проведеного аналізу можна також виокремити «норми рекордсмени» за кількістю звільнених від відбування покарання з випробуванням (щодо всіх або більше 95 % засуджених було застосовано ст. 75 КК України). Констатуємо, ст. 75 КК України застосовувалася майже до всіх засуджених за: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (частини 2, 3 ст. 109 КК України), незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ч. 1 ст. 146 КК України); торгівля людьми або інша незаконно угода щодо викрадення людини (ч. 1 ст. 149 КК України); сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (частини 1, 2 ст. 256 КК України); сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (частини 1-3 ст. 303 КК України); ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (ст. 335 КК України); службове підроблення, що спричинило тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 366 КК України). Аналізовані статистичні дані піднімають на поверх-

ню проблему обґрунтованості санкцій за ці злочини [8, с. 48-49].

Особи, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією, характеризуються тим, що абсолютна більшість з них є законослухняними громадянами, злочин вчинили вперше, наявна позитивна посткримінальна поведінка, що дає підставу вести мову про «вимушеного злочинця» – особа готова перетерпіти судимість, аби не захищати країну із зброєю в руках. Думається, що така ситуація має права на існування, враховуючи соціальне положення більшості засуджених.

Більш того, абсолютно правий В.В. Шаблистий, який зазначає, що Дніпропетровська область стала своєрідним лідером у забезпеченні обороноздатності країни – всі хвилі мобілізації виконанні на 100 % а то і більше. Іншим боком цієї медалі є найбільша кількість втрат та найбільша кількість засуджених осіб за ухилення від призову за мобілізацією. Перевантажені слідчі підрозділи Національної поліції просто не силі дивитися далі щомісячних звітів про кількість закритих кримінальних проваджень та переданих обвинувальних актів до суду. Їх керівники виражаються просто – стаття, простіша, ніж аліменти. Яка різниця, по яким статтям КК України будуть виконані так звані «два П» – план на цей місяць та перспектива на наступний. Засуджені за ухилення від призову за мобілізацією за соціальним статусом є пересічними громадянами, представниками робітничих професій. Інші категорії громадян України фактично є добросовісними, такими, які люблять свою Батьківщину, готові її захищати, проте не зі зброєю в руках в зоні проведення антитерористичної операції (мова йде про тих осіб, які підлягали призову за мобілізацією) [9, с. 252].

Висновки. Отже, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 336 КК України, є фізична осудна людина, яка досягла вісімнадцяти річного віку та є військово-визволеною.

Враховуючи наявність семи засуджених військовослужбовців за вчинення ухилення від призову за мобілізацією протягом 2016-2017 років, пропонуємо ст. 336 КК України доповнити частиною другою, у якій передбачити кримінальну відповідальність за ті самі діяння, вчиненні військовослужбовцем, оскільки такі випадки характеризуються підвищеним рівнем небезпеки та негативно впливають на стан укомплектованості військових частин, а отже і обороноздатності країни.

Отримані дані дають нам можливість сформулювати кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє ухилення від призову за мобілізацією: це, як правило, військово-визволена законослухняна особа чоловічої статі у віці до 35 років, яка має або професійно-технічну або середню освіту, є представником робітничих професій або будучи працездатною, ніде не працює, та не навчається, злочин вчинила вперше та характеризується позитивним відношенням до закону та держави, проте не бажає виконувати обов'язок по обороні держави.

Таким чином, ст. 336 КК України стала «розмінною монетою» у досягненні правоохоронними органами показників результативності роботи – фак-

тично норма не виконує охоронну та виховну функцію кримінального права, а забезпечувальну по відношенню до тих, хто її застосовує.

Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення форм реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову від мобілізації, а також зарубіжного досвіду правового регулювання відповідних відносин з тим, щоби удосконалити санкцію ст. 336 КК України таким чином, щоби вчинення такого злочину було і морально, і матеріально не вигідним, а сама норма стала дійсно крайнім заходом забезпечення встановленого законами та іншими нормативно-правовими актами порядку підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань України на рівні, що гарантує адекватне реагування на загрози національній безпеці держави.

Бібліографічні посилання

1. Туляков В. О. Призначення покарання / В. О. Туляков, А. С. Макаренко // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 208-227 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://наука.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/13.pdf.
2. Бурдін В. М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження) : монографія / В. М. Бурдін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 780 с.
3. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 року № 2232-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст.386. – З наступними змінами та доповненнями.
4. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 року № 1932-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 106. – З наступними змінами та доповненнями.
5. Про часткову мобілізацію : Указ Президента України (затверджений Законом № 113-VIII від 15.01.2015 // Голос України. – 2015. – № 8.
6. Борисов В. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів / В. Борисов, О. Пашенко // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – №3 (42). – С. 182-189.
7. Мысливый В. А. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика дорожно-транспортных преступлений / В. А. Мысливый // Проблемы совершенствования правовых средств противодействия преступности в современном обществе : материалы международной научно-практической / Вестник Академии МВД Кыргызской Республики им. генерал-майора милиции Алиева Э.А. – Вып. 7. – Бишкек : Академия МВД, 2007. – С. 135-137.
8. Горох О. П. Гуманізація кримінальної відповідальності шляхом звільнення від покарання / О. П. Горох // Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства: матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 року). – Івано-Франківськ : РВВ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. – С. 42-51.
9. Шаблистий В. В. Стаття, простіша, ніж аліменти (погляд на конституцію України та кримінальне право з позиції людини) / В. В. Шаблистий // Кримінальна юстиція в Україні: виклики та перспективи в світлі конституційної реформи : збірка тез першого Львівського форуму з реформування кримінальної юстиції (м. Львів, 18–19 вересня 2015 року). – К. : ВАІТЕ, 2015. – С. 251–254.

Александрова А.Ю. Субъект состава уклонения от призыва по мобилизации. В статье исследованы особенности субъекта уклонения от призыва по мобилизации – на основании анализа данных, характеризующих как субъекта преступления, так и личность

преступника, доказана целесообразность внесения изменений в ст. 336 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: преступление, состав преступления, наказание, субъект преступления, личность преступника, обороноспособность, призыв, мобилизация, защита страны.

Aleksandrova A.Yu. Subject of corpus delicti of evasion of mobilization. The article is about features of subject of evasion of mobilization – after the analysis of data describing as well as subject of crime and the criminal identity, the author has proved the need to amend art. 336 of the Criminal code of Ukraine.

The author has found that the subject of the crime stipulated by art. 336 of the Criminal Code of Ukraine is an individual, sane person who has reached the age of eighteen and is a reservist.

Taking into account the presence of seven convicted servicemen for evasion from of mobilization during 2016-2017 the author has proposed to supplement art. 336 of the Criminal Code of Ukraine with the second part, which would stipulate criminal liability for the same acts, committed by a serviceman, since such cases are characterized by a higher level of danger and negatively affect the state of staffing of the military units and thus the defense capability of the country.

There is a criminological portrait of a criminal who evade of mobilization: as a rule it is a law-abiding person of a male under the age of 35 who has either a vocational or secondary education, is a representative of workers' professions or, being able to work, does not work anywhere, but does not study, committed the crime for the first time and is characterized by a positive attitude to the law and the state, but does not want to fulfill the duty to protect the fatherland.

The author has proved that art. 336 of the Criminal Code of Ukraine became a "change-over coin" in the achievement by law enforcement of performance indicators - in fact, the norm does not fulfill the protective and educational function of criminal law, and is secure in relation to those who apply it.

A promising direction for further research is the study of the forms of the implementation of criminal responsibility for evasion of mobilization, as well as the foreign experience of legal regulation of the relations in order to improve the sanction of Art. 336 of the Criminal Code of Ukraine in such a way that the commission of such a crime was both morally and materially unprofitable, and the norm itself became a really extreme measure ensuring the order of maintaining the combat and mobilization readiness of the Armed Forces of Ukraine and other military formations of Ukraine at the level of the level established by law and other normative legal acts, which guarantees an adequate response to threats to the national security of the state.

Ключові слова: *crime, corpus delicti, punishment, subject of crime, criminal identity, defensive capacity, conscription, mobilization, protection of the country.*

Надійшла до редакції 25.04.2017